

Nastavno-naučnom veću
Filozofskog fakulteta
Univerziteta u Beogradu

Odlukom Nastavno-naučnog veća Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu od 3.11.2022. godine izabrani smo kao članovi komisije za analizu i ocenu disertacije *Uloga intuicija u epistemologiji* doktorantkinje na Odeljenju za filozofiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, Jelene Mijić. Na osnovu uvida u rad kandidatkinje, zadovoljstvo nam je da Nastavno-naučnom veću podnesemo

Izveštaj o doktorskoj disertaciji

ULOGA INTUICIJA U EPISTEMOLOGIJI

kandidatkinje Jelene Mijić

Podaci o kandidatkinji i disertaciji

Jelena Mijić rođena je 1986. godine u Zemunu. Završila je Devetu beogradsku gimnaziju, a potom upisala osnovne studije filozofije na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu i diplomirala na temu „Feministička epistemologija: feministički empirizam i Kvajnova naturalistička epistemologija”. Tokom osnovnih studija ostvarila je prosečnu ocenu 9.24. Na istom fakultetu upisala je doktorske studije filozofije i položila sve ispite sa najvišom ocenom. Od 2014. godine do danas angažovana je u nastavi na Odeljenju za filozofiju Filozofskog fakulteta u Beogradu na predmetima Teorija saznanja 2, Kvajnova filozofija, Osnove filozofije sa metodologijom istraživanja (za studente sociologije), Filozofija nauke (za studente etnologije i antropologije). Od 2017. godine bila je zaposlena kao istraživačica na projektu „Dinamički sistemi u prirodi i društvu: filozofski i empirijski aspekti“, Instituta za filozofiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, čiji rukovodilac je bio Živan Lazović.

Oblasti kompetencije Jelene Mijić su epistemologija, teorija delanja, filozofska metodologija i filozofija nauke. Kandidatkinja je do sada učestvovala na brojnim domaćim i međunarodnim naučnim konferencijama. Bila je članica organizacije dve međunarodne konferencija od kojih se posebno izdvaja naučni skup *Filozofija Ksenije Atanasijević*. Publikovala je sledeće radove:

- (2013), „Feministička epistemologija: 'Kćerke Kvajna'“, *Filozofija i društvo* 24(3): 156-176.
- (2015), „Kvajnov naturalistički empirizam protiv epistemološkog nihilizma“, *Theoria* 58(4): 77-95.
- (2020), „Moralna odgovornost i znanstvena slika svijeta“, *Filozofska istraživanja* 40(2): 313-328.
- (2020), “The Advantages of Neomoorean Antiskeptical Strategy”, *Filozofija i društvo* 31(4): 615-628.
- (2021), “Elizabeth Shaw, Derk Pereboom, Gregg D. Caruso (ur.): Free Will Scepticism in Law and Society. Challenging Retributive Justice, Cambridge University Press, 2019.”, *Filozofska istraživanja* 41(3): 672-676.
- (2022), „Naučno saznanje i filozofija: slučaj moralne odgovornosti“, *Filozofija i nauka: zbornik radova sa naučnog skupa održanog 21. i 22. oktobra 2020. godine*, Beograd: SANU i Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet.

Disertacija kandidatkinje Jelene Mijić pod nazivom *Uloga intuicija u epistemologiji* sa apstraktom na srpskom i engleskom jeziku, sadržajem i spiskom literature, sadrži oko 270000 karaktera. Disertacija je oblikovana prema uputstvu Univerziteta u Beogradu iz 2019. godine. i sastoji se iz deset poglavlja, od kojih je prvo uvodno, a deseto zaključno poglavlje.

Predmet i cilj disertacije

Najopštiji predmet disertacije Jelene Mijić je pitanje uloge intuicija u savremenoj analitičkoj epistemologiji. Istraživanje ove teme kandidatkinja započinje prikazom i kritičkom analizom metaepistemološke debate o zadatku savremene epistemologije i načinu na koji bi epistemološkim problemima, a naročito pitanju znanja, trebalo pristupati. Za okosnicu disertacije uzima se tzv. *teza centralnosti* u dve različite formulacije. Ova teza u obe formulacije izražava stav zastupnika standardne filozofske procedure da intuicije u izvesnom smislu imaju ulogu evidencije za ili protiv filozofskih teorija. Kako osnovni pojmovni uključeni u tezu centralnosti u

savremenim debatama nisu definisani, ili bar nisu definisani u dovoljnoj meri, predmet disertacije je ispitivanje načina na koji bi ih trebalo ispravno razumeti i objasniti. Nadalje, pokazujući da relevantna interpretacija teze centralnosti upućuje na ulogu intuicija u okviru metoda pojmovne analize i misaonog eksperimenta koji su u savremenim raspravama najčešće nedovoljno objašnjeni, kandidatkinja za predmet uzima njihovo detaljnije i suptilnije razumevanje.

Osnovni cilj disertacije jeste odbrana legitimnosti filozofskog pozivanja na epistemičke intuicije kao evidencije u okviru analize pojma znanja. Ovaj stav deo je standardne slike o epistemološkoj metodologiji koja se poslednjih godina dovodi u pitanje, kako od strane naučno orijentisanih filozofskih naturalista, tako i filozofskih tradicionalista. Kao ključni problem kandidatkinja izdvaja neuspeh zastupnika standardne slike o filozofskoj metodologiji da ponude odgovor na pitanje prirode intuicija. Drugi glavni cilj disertacije je da pokaže da podrobno razumevanje metoda u okviru kojih se filozofi pozivaju na intuicije, vodi uvidu da filozofske intuicije nisu homogena klasa, već da bi njihovom ispitivanju trebalo pristupiti u okviru pojedinačnih filozofskih disciplina. Konačno, treći cilj doktorske disertacije je da se primenom ovakve strategije odgovori na pitanje prirode i uloge filozofskih intuicija u epistemologiji i na taj način pruži odbrana konzervativne metodološke pozicije.

Osnovne hipoteze od kojih se polazi u radu

U disertaciji Jelena Mijić polazi od nekoliko osnovnih hipoteza.

Prva hipoteza je da od načina na koji interpretiramo tezu centralnosti kojom se tvrdi da intuicije igraju ulogu evidencije zavisi uspešnost odgovora na problem prirode i uloge filozofskih intuicija.

Druga hipoteza je da filozofske intuicije ne čine homogenu klasu i da bi ispitivanju njihove uloge i prirode trebalo pristupati u okviru različitih filozofskih disciplina.

Treća hipoteza je da epistemičke intuicije igraju ulogu evidencije u kontekstu epistemološke analize znanja zato što predstavljaju izraz pojmovne kompetencije.

Prikaz sadržaja disertacije po poglavljima

Disertacija Jelene Mijić sastoji se od deset poglavlja.

U uvodnom poglavlju sastavljenom iz dva potpoglavlja kandidatkinja obrazlaže eksplicitno filozofsko pozivanje na intuicije u istorijskom kontekstu, a potom najavljuje problematizaciju osnovnog predmeta disertacije: filozofskih intuicija u savremenom kontekstu.

U drugom poglavlju („Argument govora o intuicijama“) razmatran je govor o „intuicijama“ u nefilozofskom i filozofskom jeziku. Cilj poglavlja je da se relevantna filozofska upotreba izraza „intucija“ razgraniči kako od svakodnevne upotrebe ovog izraza, tako i od upotrebe ovog izraza u drugim disciplinama, a posebno psihologiji. Povlačenjem ovih distinkcija, kandidatkinja sužava domen koji će biti predmet njenog bavljenja u ostalim poglavljima disertacije.

U trećem poglavlju („Filozofija iz fotelje vs. naturalistička filozofija“) uvodi se osnovna podela metodoloških pravaca u savremenoj filozofiji u okviru kojih će biti razmatran problem filozofskih intuicija. Učesnici metafilozofskih debata o filozofskim intuicijama podeljeni su na filozofske tradicionaliste i naučno orijentisane filozofske naturaliste. Filozofija iz fotelje predstavljena je kao metodološki pristup filozofiji čiji integralni deo čine upravo intelektualne, odnosno filozofske intuicije; drugim rečima, kao metodološki pristup koji se oslanja samo na korišćenje intelektualnih kapaciteta filozofa. U ovom poglavlju kandidatkinja pokazuje da je početak savremenih rasprava o ulozi intuicija motivisan odbranom tradicionalne koncepcije filozofije iz fotelje od kvajnovske naturalističke kritike kojom se dovodi u pitanje autonomija filozofije kao apriorne discipline. Konstatovano je da se ovi autori pozivaju na najopštiju verziju teze centralnosti, te da poistovećuju ulogu koju intuicije igraju u različitim filozofskim disciplinama, ali i drugim naučnim disciplinama kao što je, na primer, matematika.

U četvrtom poglavlju („Filozofske i matematičke intuicije: shvatanje intuicija kao opažaja“) obrazlaže se shvatanje prirode intuicija kao opažaja, implicirano pozicijom umerenog racionalizma razmatranog u trećem poglavlju. Intuicije su tradicionalno objašnjavane po analogiji sa opažanjem ne samo u filozofiji, već i u matematici. Da bi objasnili vezu između intelektualnih intuicija i predmeta istraživanja, mnogi filozofi i matematičari intuicije shvataju kao *sui generis* mentalna stanja koja svoju opravdavajuću ulogu duguju izvesnom fenomenološkom aspektu doživljaja njihovog sadržaja. U završnom potpoglavlju kandidatkinja uvodi prigovor izostanka iskustva koji se pokazuje kao poguban za ovakvo shvatanje prirode intuicija. Sumirajući rezultate istraživanja u prethodnim poglavljima dolazi se do zaključka da bi trebalo odustati od okvira koji su savremeni racionalisti zadali za pružanje odgovora na pitanje prirode intuicija.

U petom poglavlju („Eksperimentalna filozofija: argument protiv pouzdanosti intuicija“) razmatra se prigovor eksperimentalnih filozofa uperen protiv standardne filozofske pretpostavke o ulozi filozofskih intuicija kao evidencije za ili protiv filozofskih teorija. Eksperimentalisti takođe ukazuju na neophodnost da se odgovori na pitanje o prirodi intuicija u epistemologiji, ali obeležje njihove kritike je to što se odnosi na filozofske intuicije podstaknute misaonim eksperimentima. Iako njihove zaključke ne smatra konkluzivnim, kandidatkinja tvrdi da je doprinos eksperimentalne filozofije u kontekstu debate o filozofskim intuicijama značajan

utoliko što je podstakla filozofe da pažljivo razmotre svoje filozofske procedure i precizno ih opišu, čime su učinili da debata o ulozi intuicija u analitičkoj filozofiji postane jedan od najuzbudljivijih metodoloških problema.

U šestom poglavlju („Pojmovna analiza u filozofiji“) kandidatkinja otvara novi prostor za manevrisanje usredsređujući se na sam metod pojmovne analize napuštanjem prethodno zadanog okvira u kom se kretalo razmatranje prirode intuicija. Kandidatkinja ukazuje da unutar analitičke filozofije ne možemo govoriti o jedinstvenom shvatanju pojmovne analize, niti filozofske analize generalno. Sa ciljem da dođe do potpunije slike metoda pojmovne analize u kontekstu filozofskog pozivanja na intuicije, ona razmatra opštu skicu metoda pojmovne analize u filozofiji, kao i empirijske i teorijske prigovore koji se upućuju ovom, kako se pokazuje, svedenom razumevanju razmatranog metoda. Rezultati ispitivanja sprovedenih u ovom poglavlju služe kao temelj za predlog rešenja problema prirode filozofskih intuicija u narednom poglavlju.

U sedmom poglavlju („Jedno rešenje: intuicije kao izraz prećutnog znanja“), Jelena Mijić se oslanja na resurse iz istorije analitičke filozofije, pre svega Grajsovo i Strosonovo razmevanje pojmovne, odnosno jezičke analize. Između ostalog, pomenuti autori prepoznali su da analiza pojmova počinje razmatranjem stvarnih ili zamišljenih slučajeva primene pojma. Dakle, još sredinom dvadesetog veka je ukazivano da je ideja koja se nalazi u pozadini ovakve filozofske procedure u stvari da se podsetimo onoga što već znamo, a to je kako se pojam koji nas zanima zaista upotrebljava u svakodnevnom govoru. U skladu sa tim uvidima, kandidatkinja zaključuje da filozofske intuicije treba razumeti kao verovanja koja su proizvod našeg prethodnog “znanja kako”, odnosno kompetencije u primeni pojma.

U osmom poglavlju („Eliminativistički prigovor tradicionalnoj filozofskoj metodologiji“) razmatra se linija kritike teze centralnosti filozofa naklonjenih tradicionalnim koncepcijama filozofiranja. Kandidatkinja izdvaja dve relevantne kritike. U jednoj od njih tvrdi se da je predstava o intuicijama kao evidenciji posledica sklonosti filozofa da psihologizuju evidenciju, i da je teško uvideti kako od psihološke premise možemo doći do zaključka o prirodi znanja, a ne samo o onome što mislimo o znanju. Ovu kritiku kandidatkinja uzima kao povod da načini važne pojmovne distinkcije u vezi sa pojmom evidencije, i tako konkretizuje smisao u kom će braniti ulogu filozofskih intuicija kao evidencije za ili protiv filozofskih teorija. Zaključak pomenutih razmatranja je da ako se usvoji etiološko razumevanje prirode intuicija predloženo u sedmom poglavlju, one mogu biti uzete kao evidencija a da se pritom ne psihologizuju. U drugoj relevantnoj kritici tvrdi se da je sud o hipotetičkim scenarijima zasnovan na argumentu, a ne intuicijama. Ispitivanjem ovog prigovora kandidatkinja dolazi do zaključka da je ono što u okviru njega smatra argumentom u stvari intuicija koja je izraz pojmovne kompetencije.

U devetom poglavlju („Analitički epistemolozi kao eksperti“) kandidatkinja preciznije i detaljnije razvija zaključke do kojih je došla u prethodnom poglavlju i potkrepljuje ih važnim uvidima iz istorije epistemologije. U potpoglavlju posvećenom epistemičkim intuicijama tvrdi se da učesnici savremenih debata greše kada se usredsređuju isključivo na intuicije kao pojedinačne

odgovore na pitanja koja se postavljaju uz misaoni eksperiment. Suprotno standardnim pretpostavkama u metafizozofskoj literaturi, pokazano je da su intuicije koje se tiču analize znanja (epistemičke intuicije) raznovrsne, a zajedničko im je to da predstavljaju odraz naše sposobnosti da primenimo pojam znanja. Drugi deo poglavlja posvećen je detaljnijem prikazu metoda misaonog eksperimenta sa ciljem da se prevaziđe pojednostavljena slika ovog postupka kojem pribegavaju kako skeptici u pogledu uloge intuicija u filozofiji, tako i filozofi koji brane njihovu primenu u filozofiji. Kandidatkinja na nekoliko primera iz savremene filozofske literature pokazuje da, suprotno pretpostavkama skeptika, misaoni eksperimenti ne igraju jedinstvenu ulogu u filozofiji. Sa ovim uvidom stvarna filozofska praksa postaje transparentnija što kandidatkinji pruža mogućnost da zauzme precizniji stav prema tezi centralnosti. Zaključak poglavlja je da pod tezom centralnosti ne treba razumeti jednostavnu ideju da pojedinačna reakcija na misaoni eksperiment predstavlja evidenciju za ili protiv teorije. Budući da se filozofi prilikom razmatranja problema rukovode principom refleksivnog ekvilibrijuma, oni reakcije na misaone eksperimente razmatraju u svetlu drugih epistemičkih intuicija, verovanja i opštijih teorijskih pretpostavki. S obzirom da ovaj složeni proces pretpostavlja odgovarajuću filozofsku ekspertizu, kandidatkinja ukazuje na razloge koji daju primat ekspertskim, nasuprot intuicijama običnih ljudi.

U zaključnom, desetom poglavlju kandidatkinja sumira rezultate istraživanja do kojih je došla u prethodnim poglavljima, a koji se tiču prirode i uloge filozofskih intuicija u epistemologiji. Na osnovu tih rezultata ona zaključuje da su epistemičke intuicije verovanja čiji sadržaj igra ulogu evidencije u filozofskom razmatranju pojma znanja. Sadržaj epistemičke intuicije je pouzdana evidencija za ili protiv filozofskih teorija jer predstavlja izraz naše pojmovne kompetencije. Time je pružena uverljiva argumentacija u prilog pretpostavke da u metodologiji koja svoje korene vuče iz antičke filozofije nije došlo do revolucionarnih izmena i da su revizionistički pristupi kako naturalista, tako i tradicionalista ishitreni.

Ostvareni rezultati i naučni doprinos disertacije

Opšti naučni doprinos koji je Jelena Mijić ostvarila svojom disertacijom ogleda se u tome što njeno istraživanje, kada je reč o domaćoj naučnoj zajednici, predstavlja dragoceno razjašnjenje savremene analitičke filozofske metodologije. Kandidatkinja izlaže detaljnu analizu svih pozicija koje su relevantne za probleme kojima se bavi i ubedljivo brani svoju tezu. S obzirom na to da je predmet koji ona istražuje jedan od aktuelnih problema savremene metafizozofije čija filozofska analiza je tek u začetku, teza koju zastupa i zaključak do kojeg je došla predstavljaju vredan napredak u razumevanju ove problematike.

Zaključak

Na osnovu uvida u disertaciju *Uloga intuicija u epistemologiji* doktorantkinje Jelene Mijić može se konstatovati da ovaj rad ispunjava sve neophodne formalne uslove. Uz to on zadovoljava i sadržinske zahteve koji se odnose na temeljnu i celovitu obradu postavljene teme, na primerenost metodskog pristupa razmatranoj problematici i na poznavanje i korišćenje relevantne literature. Na osnovu svih opisanih odlika disertacije Jelene Mijić može se zaključiti da je reč o originalnom naučnom delu i zato sa zadovoljstvom predlažemo Nastavno–naučnom veću Filozofskog fakulteta u Beogradu da donese odluku kojom se odobrava usmena odbrana ove disertacije.

U Beogradu, 17.11.2022.

Članovi Komisije:

Dr Živan Lazović, redovni profesor (mentor)
Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

Dr Mašan Bogdanovski, vanredni profesor
Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

Dr Aleksandra Zorić, docent
Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu